

Rondane nasjonalpark

Litt om opprettelsen av den første nasjonalparken i landet

Av

Hans Olav Bråtå

hob@ostforsk.no

Rondane nasjonalpark ble opprettet 21. desember 1962. Historien om denne opprettelsen er interessant av mange grunner. En grunn er at de som lokalt forvaltet arealet og administrerte bruksrettene (fjellstyrene) tidlig støttet tanken om en nasjonalpark. Vanligvis er det nasjonale myndigheter og naturvernorganisasjoner som står bak slike initiativ – slik skiller prosessen i Rondane seg ut fra mye, også internasjonalt. En annen grunn er at opprettelsen skjedde i en periode da forvaltningen av nasjonalparkene ennå var i støpeskjeen og at dette påvirket verneprosessen. Men ikke minst er det spennende fordi dette dreier seg om et viktig turområde for hyttefolket på Mysuseter.

Den første oppsynsmannen for Rondane nasjonalpark, Normann Heitkøtter, var svært sentral i dette arbeidet. Mye av bakgrunnen for Heitkøtter og fjellstyrene sitt arbeid er knyttet til hensynet til villreinen. Dette er ikke klart uttrykt i formål og omfattende bakgrunnsdokumenter, slik som ved nasjonalparkprosesser i våre dager, men kommer fram i brev og notater om saken. Materialet er basert på gjennomgang av dokumenter, særlig brev og ulike vedtak.

Hvilke områder skulle fredes?

En ny naturvernlov i 1954 ga lokale aktører, som Normann Heitkøtter, et godt virkemiddel til å verne Rondane. I 1956 sendte Heitkøtter en orientering om den nye naturvernloven til fjellstyrene i Dovre, Folldal, Sel, Nordre Kolloen, Vulufjell, Sollia og Ringebru, og foreslo at de skulle arbeide for å verne et område "inne i Rondane". På ettervinteren 1957 holdt fjellstyrene (unntatt Ringebru fjellstyre) et fellesmøte om saken, og vedtok enstemmig å starte et vernearbeid. En tremannskomite ledet av Heitkøtter ble valgt til å arbeide med saken. Komiteen innså fort "- at skulle denne planen gjennomføres uten for mange protester og med for mange inngrep i bygdefolks interesser, måtte de gamle bruksretter som før fritt kunne utnyttes av bygdene her oppe -".

Fjellstyrene fikk selv bestemme hva de ville frede, men i følge møteboka for Folldal fjellstyre var arealet som var tenkt til naturpark "- området syd for Grimsdalen mot Ringebru". "Naturparken" måtte likevel ikke få ei slik utstrekning at den hindret utbygging av næringslivet i bygdene. Forslagene dekket store deler av statsallmenningene.

I arbeidet fram til våren og sommeren 1958 ble aktuelle aktører kontaktet. DNT mente at utbedring av gamle veier burde være tillatt, og at det ikke burde være noe hinder mot å bygge vei til Dørålsetra. De foreslo forbud mot hyttebygging og hotell, men eksisterende turisthytter burde kunne holdes ved like og utvides. Også private hytter burde kunne holdes ved like, men ikke utbygges. Fjellstyrene burde få sette opp oppsynsbuer og gjeterbuer, og gamle jakt- og fiskebuer kunne holdes ved like, men ikke utvides. I Nord-Sel ble det protester mot forslaget til fredningsområde fra Sel fjellstyre fordi det omfattet områder med dyrkingsjord. Fjellstyret reduserte derfor det området de mente burde fredes. De andre fjellstyrene støttet forslaget fra tremannskomiteen.

Sel kommune og Dovre kommune imot fredning

Fram til sommeren 1958 ser det ikke ut til at disse kommunestyrene var særlig involverte i saken. Det ble de da fredningsforslaget den 14.8.1958 ble lagt ut til høring. Ved denne høringen skrev 87 personer i Sel under på en protest mot fredningen. Fylkesfriluftsnemndene i Hedmark og Oppland ba kommunene støtte en fredning. Det initiativet kom fra fylkesfriluftsnemnda i Oppland ved Alf Kveberg. I følge nemnda var det primære ved naturfredning å bevare naturen i området urørt og bevare floraen og faunaen der. Nemnda fremhevet betydningen av det freda området som ”rekreasjonssted og et område som tjener det forebyggende helsearbeid”. De skrev videre: ”Likeså vil en nevne den betydning et fredet område vil kunne få for turistnæringen i og omkring området.”

Sel kommunestyre behandlet saken i april 1959. Saken hadde tidligere vært drøftet i et møte mellom Sel jordstyre, Sel formannskap og fjellstyreformennene for Sel og Nordre Kolloen (Dette var før de to statsallmenningene ble slått sammen). Kommunestyret foreslo å redusere verneområdet ut fra blant annet behovet for tilleggsjord og ”rasjonell utnyttelse av fjellbeitene”. De ønsket at det innenfor det freda området skulle være mulig å bygge vei i Musvollalen av hensyn til beitet, regulering av Rondvatnet og Ula, og en kraftline gjennom nasjonalparken. Videre ønsket de at det freda området skulle administreres av et ”styre” på 5 personer oppnevnt av fjellstyrene. Kommunestyret sitt forslag ble nedstemt med 11 mot 6 stemmer. Blant motstanderne av fredning var en senere formann i Sel fjellstyre, mens ordfører Ola Dahl støttet fredning. Muligheten for selv å bestemme over fjellet, og behov for flere veier var viktig for de som stemte mot fredning.

Dovre kommunestyre protesterte i mai 1959 med 10 mot 2 stemmer mot fredning fordi: “Dovre kommunestyre er av den mening at folket heretter som hittil skal kunne utnytte og ferdes fritt uten de restriksjoner som en fredning av Rondaneområdet vil medføre.”

I mai 1959 var det altså ikke noe fredningsforslag som var støttet av kommunestyrene i Sel og Dovre. Tremannskomiteen oppsummerte i juni 1959 likevel situasjonen slik: ”Fredningsreglene og grensene er nå tilrådd av samtlige fjellstyrer. Likeens av kommunestyrene i Follidal, Sollia, Sør-Fron og Nord-Fron, samt av fylkesfriluftsnemndene i Oppland og Hedmark. Det er protestert på reglene og grensene av kommunestyrene i Sel og Dovre. Fjellstyrene er fortsatt av den mening at de gamle bruksretter er ivaretatt, og at en naturfredning av området vil få verdi for bygdene. Fjellstyrene vil tilrå at fredningen blir gjennomført etter fjellstyrenes forslag til grenser og regler.”

Flytting av Rondvassbu til Illmannbekken?

Midt i prosessen med å etablere nasjonalparken, i september 1959, søkte DNT skogforvalteren om ny tomt for Rondvassbu. Tomta lå 6-700 meter nærmere Spranget på sørsida av Illmannbekken. Skogforvalteren la saken fram for Nordre Kolloen fjellstyre som skrev til DNT: “Fjellstyret finner ikke å kunne gå med på å føre opp ny Turisthytte på den plass som er antydnet i Deres skriv, i det dette ville være å skade det område som er tenkt fredet. Imidlertid vil vi kunne gå inn for en utvidelse på Rondvassbu på det sted der den er oppført.”

Fjellstyret i Nordre Kolloen ba fredningskomiteen om en uttalelse. Komiteen skrev: ”Vi i 3manns-komiteen er ikke imot at Rondvassbu blir utvidet på den nåværende tomt. Men vi er bestemt imot at noen ny hytte føres opp fram for Illmann-bekken. Det er et av de viktigste punkt i vårt forslag til verneregler for Rondane og som DNT gjentagne ganger har skrevet under på at: Nye hytter ikke skal settes opp i området. Den nye tomte som er utsett ligger en

halv km lenger fram i fjellet og et toetasjes hus her vil virke svært sjenerende. Vi rekner dette som en helt ny hytte og ikke en alminnelig utvidelse av Rondvassbu. Vi setter likeens DNT på helt lik linje med private med hensyn til nye hytter i fjellet.

I tillegg til dette kommer et annet viktig punkt, som er tenkt fremmet ved en fredning av Rondane, inn i bildet: Opphjelp av viltbestanden. En hytte på den nevnte tomt vil helt avskjære reinen et av hans vanlige trekk fra Rondhalsen og opp i Illmannhø-Illmandalen.”

I brev til DNT skrev Heitkøtter: ”Jeg kan si med en gang at hvis DNT prøver å presse gjennom et nybygg her, vil jeg bli svært skuffet over foreningen. Jeg kommer likeens til å arbeide alt jeg kan mot et nybygg her. Jeg har ingen ting imot en utvidelse av Rondvassbu, det trenges sikkert, men jeg kan ikke godta ett nybygg frem for Illmannbekken som utvidelse av hytta. Ved en fredning av Rondane er nettop forbud mot hyttebygging og veier de viktigste punkt. To punkt som DNT gjentagne ganger har skrevet under på. Likeens vil et gammelt reintrekk (som det begynner å bli få av nu) bli stengt. Dette har vi tydelige eksempel på fra anlegg fremme ved Spranget. Vi i 3mannskomiteen har, så langt vår myndigheter rekker, lagt ned forbud mot noe nybygg av hytter herinne så lenge fredningssaken pågår. Jeg beklager denne uoverensstemmelse, som jeg håper DNT kan glatte ut.”

Dette var like før DNT skulle ha årsmøte, og for å legge ekstra press på DNT, skrev Heitkøtter ifølge egne opplysninger et innlegg i Aftenposten. DNT trakk forslaget om nybygg.

Men saken om flytting av Rondvassbu var ikke ferdig med dette. Sel formannskap ba i februar 1960 DNT ta opp igjen saken slik at den fekk en korrekt saksbehandling, og om mulig en plassering av Rondvassbu slik turistforeningen ønsket.

I mars 1960 skrev Heitkøtter på nytt til DNT om utvidelsen av Rondvassbu: ”Så blander Sel formannskap seg bort i saken. De henstiller videre til DNT og ta saken opp igjen for å få en rettferdig behandling. Her må det pekes på at en del av representantene i Sel kommunestyre hele tiden har motarbeidet en fredning av et Rondaneområde, og fortsatt gjør det. I denne saken fremholder de som grunn at Sel kommune vil miste et nybygg til en halv million ved at søknaden om ny tomt er avslått. Dette er selvsagt tull, idet DNT kan bygge hvor stort og hvor mye de vil på den nåværende tomt. Som propaganda overfor bygdefolket mot en naturfredning virker det imidlertid godt.”

Bakgrunnen for kommunens ønske om flytting av Rondvassbu var ønsket om å regulere Rondvatnet for vasskraftutbygging. Ula elv skulle deretter kanaliseres over til Glitra for å gi vatn til oppdemming av Furusjøen. For å få til dette måtte Rondvassbu flyttes, og da passet det bra dersom Rondvassbu ble plassert på en ny tomt ved Illmannbekken.

Rondvassbu ble ikke flyttet til Illmannbekken, men veien dit ble utbedra, og hadde i 1960 fått bilveistandard. DNT ønsket imidlertid ikke biltrafikk til Rondvassbu. Det ønsket derimot fjellstyrene i Sel og Nordre Kolloen fordi: ”Fjellstyrene er videre kjent med at veien er ønsket av en stor del av bygens befolkning for å utnytte disse herlige fjelltrakter i søndagsfri og kortere ferier”. Sammen med en kultivering av vannene i Illmandalen ville en vei til Rondvassbu gjøre det området attraktivt. En annen grunn var at når andre bygder fikk ”bygge veier inn i sine fjellstrekninger for å følge med i utviklingen og dermed fylle tidens krav, må den samme adgang være tillat i Sel”. I uttalelsen sammenlignes det med veien til Gjendesheim. DNT hadde i følge fjellstyrene ikke rett til å stenge veien til Rondvassbu.

Sel kommunestyre utvider fredningsområdet, men fjellstyret er imot større fredningsområde

I 1960 medvirket Sel kommune til at fredningsgrensen ble lagt i en kile innover til Rondvassbu slik at området omkring veien kom utenfor nasjonalparken. Det ville gjøre det mulig å lede Ula i en kanal over til Glitra og Furusjøen. I februar 1962 anbefalte imidlertid kommunestyret at grensa ble flyttet fram til Spranget. Sel fjellstyre ønsket derimot å utelate det området fra nasjonalparken. Det var et initiativ frå Heitkøtter som førte til holdningsendringene i Sel kommunestyre fordi Heitkøtter kort tid før spørsmålet skulle diskuteres i kommunestyret, oppsøkte flere kommunestyremedlemmer og overtalte dem til å støtte en nasjonalparkgrense ved Spranget.

Avslutning

I våre dager kunne kanskje noe av det man ønsket ved vern av Rondane vært oppnådd ved bruk av plan- og bygningsloven. Midt på 1950-talet eksisterte imidlertid ikke en planlovgivning for fjellområder. Da var naturvernloven eneste mulighet, og den ga et sterkt vern.

Selv om Statens naturvernråd ble opprettet i 1955, var det Tremannskomiteen som fra 1957 styrte planprosessen. Den komiteen hadde stor påvirkning på hva som skulle være tema for debatten og hvordan ulike aktører skulle involveres. I den sammenheng hadde fjellstyrene en sentral rolle, og hensynet til villreinen var sentralt. Villreinen var sentral fordi den var knyttet til gamle tradisjoner, og fordi den kunne utnyttes i form av kjøttet og inntekter til fjellstyret. På denne tiden vokste det også fram en mer aktiv og ”moderne” forvaltning av villreinen i Rondane – et arbeid som i stor grad ble drevet fram av de samme lokale aktørene som arbeidet for vern av Rondane.

Tremannskomiteen synes i starten å ha hatt god støtte for sitt arbeid med fredningen. Etter hvert kom de som ville ha utbygging klarere på banen. Men med god kjennskap til det som skjedde lokalt og gode allierte i skogforvaltningen og Østlandske naturvernforening klarte komiteen å holde fast ved mange av fjellstyrenes opprinnelige intensjoner. En balansegang mellom det ønskelige og det mulige var en del av dette. Bevaring av gamle bruksretter var en viktig del av dette. DNTs rolle synes mer vinglete. De ønsket fredning, men de hadde også sterke interesser for sine anlegg. Bak dette lå det også ulike syn på bruken av en fremtidig nasjonalpark: Heitkøtter la vekt på fredning av områder for dyreliv, mens DNT skrev at det er ”ingen mening å lage nasjonalparker, hvis resultatet er at praktisk talt ingen får se dem”. DNT synes imidlertid å ha hatt en manglende forståelse for det lokale spillet om nasjonalparken og hvordan ulike aktører prøvde å bruke DNT i dette spillet. Likevel ble de en del av den viktige lokale-nasjonale alliansen for det mest omfattende vernet.

I 1960 ble det opprettet stillinger som naturverninspektører og Kristen Krogh fikk ansvaret for Rondane. Han fikk overført saken samme år. Kommunene involveres nå stadig mer og de nasjonale aktører legger vekt på kommunenes synspunkt. Fjellstyrene ble tidligere i prosessen sett på som viktigere enn kommunestyrene. Overføringen av saken til nasjonale aktører førte til at begrunnelsen for fredning ble endra. Dette kommer klart fram i prosessen i årene 1960-1962. Begrunnelsen for vern ble tilpasset det som var gode verneargument sett fra de sentrale nasjonale aktørene og deres ståsted. De nasjonale aktørene la vekt på at Norge skulle verne natur fordi andre industrialiserte land gjorde det samme. Vern av natur ble en bekreftelse på at Norge, på linje med andre land, nå var så industrialisert at vi måtte verne natur.

Mer konkret ble det lagt vekt på naturvitenskap og Rondane sin rolle i norsk kulturhistorie og litteratur. Dels var dette også de tema som måtte fremheves for at naturvernlovens kriterier for nasjonalpark skulle oppfylles. Villreinen ble derimot knapt nevnt i denne fasen. Hensynet til villreinen er helt utelatt i kongelig resolusjon om vern. Det er et paradoks fordi den var en viktig grunn til initiativet og arbeidet med nasjonalparken fram til den ble oversendt de nasjonale aktørene. Årsaken til det endra fokuset kan være at begrunnelsen skjer ut fra ens eget ståsted. For de nasjonale aktørene hadde ikke villreinen spesiell verdi. Dette kan vi følge i de begrunnelser for utvidelser som Edvard K. Barth og Heitkøtter la fram senere på 1960-tallet. De forslø vern av de samme områdene, men vektla ulik hensyn: Vitenskapsmannen la vekt på naturvitenskap og fangstgraver, mens fjelloppsynsmannen la vekt på områdenes verdi for villrein. Utvidelsen av verneområdene i Rondane de senere årene viser at hensynet til villreinen på ny er sentralt for vern av områdene og forvaltningen av dem.

Fredningsprosessen reflekterer at Rondane nasjonalpark ble opprettet i en periode da de formelle linene og ansvaret i nasjonalparkforvaltningen var i støpeskjeen. Dette kommer blant annet fram i forslaget om at nasjonalparken skulle forvaltes av et styre. Forslaget om et styre for nasjonalparken hadde stor støtte. Det syntes selvsagt for bl.a. de lokale aktørene at de via et styre skulle påvirke den videre forvaltningen av nasjonalparken. At det ikke ble et styre kan skyldes at nasjonalparkene ble et klart statlig ansvar. På et mer generelt grunnlag kom den debatten for fullt utover på 1990-talet.

Vi ser også at en del typer diskusjoner om inngrep gjentas. På 1960-tallet var utnyttelsen av ressursene i fjellet viktig, blant annet via setring og nydyrking. Veier var en del av dette, men de var også et symbol på det moderne Norge, framført som ”retten til å komme inn på fjellet”. Bruksrettene knyttet til bondesamfunnet og landbruket ble fremhevet. Men vernet og prosessen rundt det reflekterte også et Norge på vei inn i industrialiseringen.

Turisme og friluftsliv var på rask vei framover alt på 1960-talet. I dag er det utnyttelsen av nasjonalparken til slike formål som dominerer bruken av Rondane og som er det viktigste satsingsområdet, og en kilde til konflikt. I ettertid skal vi være glade for at utnyttelsen av områdene til 1950-tallets næringsliv ble stoppet. Spørsmålet er hvordan våre etterkommere vil vurdere dagens kommersielle satsinger i forhold til nasjonalparken, landskapet og verneverdiene.